

ANNA GARDE, PIA JARVAD OG K.T. THOMSEN (redd.).
Elefant – se også myg. Festskrift til Jens Axelsen. Gyldendal 1998.
219 s. Pris 175 kr.

Anmeldt af Bent Sunesen

Med titlen på dette festskrift i anledning af Jens Axelsens 70 års dag (og dermed 43-årige virke som leksikograf) har redaktørerne ramt plet. Den er trukket ud af artiklen 'Elefant' i Axelsens *DANSK-ENGELSK ORDBOG*, 10. udg., og den antegner dermed, så at sige fra den kyndige og indsigtfulde ordbogsforfatters egen mund, præcist den omhu og spændstige vidensanvendelse der i almindelighed er væsentlige for hans hverv. Samtidig antyder dens indbyggede humor at hvervet også kan være sjovt at udøve, hvilket kan forklare noget af drivkraften for i særdeleshed Jens Axelsens formidable ildhu og produktivitet. I hvert fald et par af de i alt 24 bidrag til skriftet vidner direkte herom, nemlig Lisbeth Dehn Holgersens *En glad leksikograf* og Ebba Hjorths *Jens – en ordfreak*.

Festskriftet bliver i øvrigt i Jørn Lunds bidrag, *Sprogørets velsignelser*, betegnet som 'en omkredsning af Jens Axelsens virke i alfabetets tjeneste'. Betegnelsen er – som vanligt fra den kant – velvalgt. Ulig mange festskrifter har denne samling artikler et tydeligt erkendeligt centrum i et fagligt og personligt anliggende, her altså det leksikografiske. Dog således at kredsen uden om dette centrum har en bemærkelsesværdig vid diameter. Ligesom bidragyderne repræsenterer mange af de grupper der interesserer sig for ordbøger, såsom kommunikations- og sprogforskere inden for forskellige sprog, sprog- og litteraturlærere, dataforskere, forlagsfolk, oversættere, etc., har bogen betydelig udtryksmæssig og emnemæssig spændvidde. En svensk og en dansk sprogvidenskabsmand skriver på engelsk (Arne Zettersten: *Have you ever kissed the Blarney stone?*; Henrik Gottlieb: *A Nose for Lexicography*), en engelsk skriver på (mesterligt) dansk (W. Glyn Jones: *Et ordrigt venskab*, (som bl.a. beretter om hvordan man kan komme til at drikke ord)), og der er foruden behandlinger af særlige sider af forholdet mellem dansk og engelsk samt mellem dansk og fransk også sådanne bestanddele som mulighederne for lån fra magyarsk til dansk (Anna Braasch: *Har Repp mon ret?* og ordningen af en latinsk-græsk ordbog fra ca. år 900 (Henrik Holmboe: *Et par kommentarer til en side af en tosproget ordbog*).

Sidstnævnte artikel belyser at 'i leksikografien forudsætter også det selvfølgelig grundige overvejelser' (s. 77). At mange andre forudsætninger betinger det yderst komplicerede – og ofte inciterende – ordbogsarbejde fremgår af de mange forskellige eksempler på ordbogsproblematik som de enkelte artikler bringer. På flere steder viser de at en anden vigtig forudsætning er det princip som Axelsen citeres for at have overført fra sin soldatertids prøvelser til den mere lystbetonede leksikografiske sfære (s. 13): 'Følg det udleverede kort! Følg kortet ikke terrænet, følg da terrænet!'

Hvis man nu anskuer denne bogs helhed som et terræn ud fra dette princip, viser det sig at bidragenes emneindhold grupperer sig om visse markante landskabskonturer i form af væsentlige sproglige, psykologiske, sociale og kulturelle problemer ved ordbogsarbejdet.

Ét af disse angår spørgsmålet om valg af lemmata, altså de ord eller 'leksikalske enheder' der skal forklares i en ordbog. Overvejelser over grænsedragningen mellem det ordstof der nok er sjældent men alligevel egnet, og det utilstedeligt eksotiske, indgår her (f.eks. Torben Arboe: *Instead of the shintivan, she had on pantaloons and a zouave of saffron satin*). Ligeledes afvejningen af hvilke slags ordbetydninger der er væsentlige både på udgangssprog og målsprog på et givet tidspunkt (f.eks. Arne Hamburger: *Vågne ordbøger fra og til dansk*). Herunder kommer også den kulturelt bestemte, komplicerede gensidighed mellem sprogene (Pia Jarvad: *Pseudolån fra engelsk*; Bente og Henrik Holmberg: *Chatte, simre, surfe – og andre engelske verber i dansk*). Hjælp til afklaring af sådanne anliggender kan fås ved studiet af hvordan ordbøger op gennem tiden og i forskellige traditioner har båret sig ad, som det vises i Anne Duekildes *Oversættelses- og modersmålsordbøger*.

Fra en anden vinkel handler udvælgelsen også om hvor meget eller hvor lidt der kan rummes i den 'leksikalske enhed' der udgør et lemma. Hvad f.eks. med flerordsenheder såsom den slags idiomatisk gods der bl.a. omfattes af den bekvemme og nyttige betegnelse som Peder Skyum-Nielsens har brugt til titel for sin fremragende disputats, *FYNDORD*? Hvor meget plads kan de med rimelighed gøre krav på at få i en ordbog? Svaret må begribeligvis bl.a. afhænge af deres hyppighed, og den er aldeles ikke så lige til at fikseres overbevisende som man kunne tro, hvad der gives interessante eksempler på i Henrik Gottliebs tidligere nævnte artikel, hvor der i øvrigt pilles ved den udbredte forestilling om at sådanne idiomter ikke kan oversættes ord for ord peges på fænomenet 'falske "falske

venner"' (s. 144) (– altså det forhold at danskere tror at 'kysten er klar' umuligt kan oversættes direkte til engelsk, 'the coast is clear', hvad der faktisk er helt i orden). At sådanne ordbogs-overvejelser kan føre til en værdifuld indtrængen i idiomernes svært håndterlige semantik ses af den typologiske model af idiomers kommunikative funktioner som K.T. Thomsen opstiller i sin yderst interessante artikel *At gå om bord i sribet flæsk er også et stykke arbejde*, og som snildt inddrager begreber fra både stilistik og sprogteori. Tilsvarende arbejde med de leksikalske enheder der modsætningsvis er mindre end ord, ville have været meget velkomment, f.eks. vedrørende mange forkortelser, hele den alfabetoppe som også uden for fagsproget flyder stadig mere mærkbart – for ikke at sige irriterende – ind i nutidens hverdag, men det er der tilfældigvis ikke nogen bidragyder der har bakset med.

Tæt på udvælgelsesproblemerne ligger spørgsmålet om hvorvidt det ordstof der udvælges er tidssvarende. Forandringer i samfundet accelererer, og ordbøgerne må halse bagefter. Flere af artiklerne, også nogle af de allerede nævnte, beskæftiger sig med dette, ligesom også Viggo Hjørnagers *Nye ord i 10. udgave af Dansk-Engelsk Ordbog sammenlignet med 3. udgave af Vinterberg og Bodelsen*. Mulighederne for hurtig opdatering ved hjælp af elektronik figurerer naturligt nok og diskuteres ganske detaljeret af Henrik Selsø Sørensen (*Ordbog 2000*) samt Richard Almind og Henning Bergenholtz (*Integreret cd-rom og internet-koncept til elektronisk referenceværk*). Her fremtræder fremtidsvisioner af et nyt ordbogsbegreb, en informationsstrøm uden skelnen mellem sag-oplysninger og sprog-oplysninger (som bl.a. i gode gamle Larousse og Webster) og med islet af lyd, billeder og videosekvenser, for en stor del tilpasset den enkelte brugers behov og kontinuerligt ajourført via brugerens egen skærm. Det er i øvrigt naturligt at denne elektroniske side af sagen behandles i et festskrift netop til Jens Axelsen, eftersom han var en af de første herhjemme der indså nødvendigheden af at udnytte fordelene ved edb til ordbogsredigering og var vedholdende nok til at udstå de ganske gevaldige kvaler med at få opbygget et brugbart system dertil, således som det malende beskrives i Ole Norling-Christensens *Jens og ordbogsrevolutionen*.

Elektronik vedkommer også en anden betydningsfuld dimension af ordbogsvirket, nemlig opbygningen af det fond af ord hvorfra lemmata kan udvælges. De corpora af autentisk sprogbrug som nu foreligger på store databaser skulle kunne erstatte tidligere tiders

enorme møjsommeligt oparbejdede seddelkartoteker med eksempler bl.a. ved at være nemt offentligt tilgængelige. Selv de største databasers rækkevidde og dermed pålidelighed m.h.t. at registrere leksikalske enheders hyppighed i faktisk forekomst, hvad der selvsagt er et vigtigt kriterium for lemmavalg, kan imidlertid overvurderes, også i forhold til en sprogbesidst, erfaren ordbogsforfatters hukommelse og intuition. I Henrik Gotliebs ovenfor nævnte artikel sammenlignes den hidtil største corpus-samling, *COBUILDs*, på godt 500 mio. løbende ord, med det rene ord-input som Jens Axelsen har modtaget i sit 'sprog-liv', og som anslås til lige knapt 1.2 mia. løbende ord. Det tilføjes at begge disse 'baser' formentlig har samme brist i autenticitet, nemlig at det talte sprog er underrepræsenteret i forhold til det skrevne. Som et ekstra krydderi på disse forhold antydes det så oven i købet i Arne Zetterstens ovenfor nævnte artikel at ordbogsforfatteren ved sammenligning af forekomsthypigheder i corpora fra forskellige perioder i nogle tilfælde vil være i stand til at opspore ændringer i sprogbrugen allerede før de rigtig er slået igennem.

Bag ved disse forskelligartede leksikografiske betragtninger anes under læsningen den bestandige tilstedeværelse af en overvågende, fantomagtig skikkelse, ordbogsbrugeren. Hensynet til hans/hendes tarv er mere eller mindre udtrykkeligt kriterie-angivende. Når således Jens Rasmussen diskuterer principper for strukturering af en ordbogsartikel (*Artikelstruktur for præpositioner*) og hovedsageligt betoner fordelene ved en rubricering ud fra lemmaets syntaktiske adfærd, er sigtet udtrykkeligt praktisk pædagogisk. Der er også spændende fagligt-erkendelsesmæssige perspektiver om hjørnet her. Som på andre felter kan der her være eksempler på at arbejde med praktisk formidling kan føre til ny videnskabelig indsigt. For hældningen mod at give grammatiske oplysninger om lemmata, som ses i flere artikler, skyldes jo praktisk-pædagogiske bestræbelser og den deraf affødte indstilling som den erfarne fransk-ordbogsforfatter Poul Høybye citeres for i Anne Duekildes ovennævnte artikel: 'I mange tilfælde er det egentlig forkert at spørge: Hvad hedder det? Man må spørge: Hvad siger franskmænd i situationer hvor en dansker bruger et bestemt udtryk?' (s. 57). Det vil bl.a. indebære at have chancen for at kende til det enkelte ords syntaktiske manøvrerligheder. På den baggrund har Jens Axelsen f.eks. i den skelsættende *DANSK-ENGELSK UNDERVISNING* indført grammatiske koder i de tilfælde hvor det danske og det engelske ord

opfører sig forskelligt. Det har her ansporet Helge Schwarz (*Et par noter om tællelighed*) til en efterprøvning, der rækker betydelig videre end den beskedne titel lader formode, af en semantisk virkelighed der viser sig at være lidt dårligt klædt på af gængse grammatiske kodebetegnelser som tællelighed/utællelighed. Her formuleres reel ny indsigt. Det samme gælder Peter Harders *Lidt om 'få' og 'blive' i dansk*, som inspirerende og veltalende argumenterer for den teoretiske kategori 'rodet struktur' på grundlag af at man har 'opdaget at selve de grammatiske størrelser er mere intimt sammenvævet med de leksikalske end man er vant til at tænke over, og at alle strukturelle generaliseringer derfor står med benene i det leksikalske rod' (s. 36).

Den gennemgående opmærksomhed over for ordbogsbrugeren kan også gå i retning af at interessere sig for hans/hendes mentale beredskab. Den bizarre titel på Dorthe Duncker og Thomas Ingemanns artikel, *He guncarriaged his cracker*, afspejler en sådan psykologisk tilgang: forfatterne har søgt at finde frem til hvordan en skoleelev kom på at bruge netop artiklens titels engelske ord til at oversætte den danske sætning 'han har lavet sin knallert'. Han har brugt en ordbog, finder de, men ikke været i stand til at operere hensigtsmæssigt med de normer der regulerer en ordbogsartikels struktur, indhold og hele formulering. Det fører dem til en indholdsrig udredning af sådanne normers udvikling i tidens løb, endda med tilbageblik til Peder Syv. Det vises herunder at normerne vel i og for sig kan være rationelle nok, men der foreligger meget lidt forklaring på hvad de går ud på: 'Adgangsbilletten til information om normen er nemlig at man allerede kender den' (s. 119). Med andre ord er det at være ordbogsbruger noget der skal læres. Ud fra personlige og pædagogiske erfaringer har to andre bidragsydere taget konsekvenserne og indlagt regulær instruktion og træning i ordbogsbrug i deres egen, videregående engelskundervisning. Det skildrer de, Cay Dollerup og Karsten Schou, i hhv. *Kaostilgang og undervisning i ordbogsbrug* og *Er ordbogen ven eller fjende?*, hvor det livfuldt demonstreres med talrige sigende eksempler hvor meget man kan få ud af indsigtfuld anvendelse af – gerne flere forskellige – ordbøger. Ikke mindst betydningsfuldt blandt dette 'meget' er oplevelsen af at ordbøger er langt mere end praktiske hjælpemidler; de er desuden personligt berigende kulturgoder.

Det er ud fra denne oplevelse – og dermed så absolut i Jens Axelsens ånd – at artiklerne i dette festskrift er affattet. Den 'omkredsning' som de ifølge Jørn Lund udgør, afspejler også ordfor-

tryllesens magiske cirkel. Det bevirker at de er så veloplagt skrevet at de indbyder også ikke-fagfolk til at læse bogen ud i ét som stimulerende, næsten underholdende, læsning. På den anden side indeholder den så mange lødige og vægtige enkeltheder at man kunne ønske at slå op i den som i en håndbog, og fra den synsvinkel kunne den godt have fortjent et emneregister, især eftersom de fleste artikeltitler, som man vil have bemærket, tjener mere som blikfang til fremkaldelse af frugtbar undren end som sags-oplysning.

*Fortunvej 18
DK-2920 Charlottenlund*